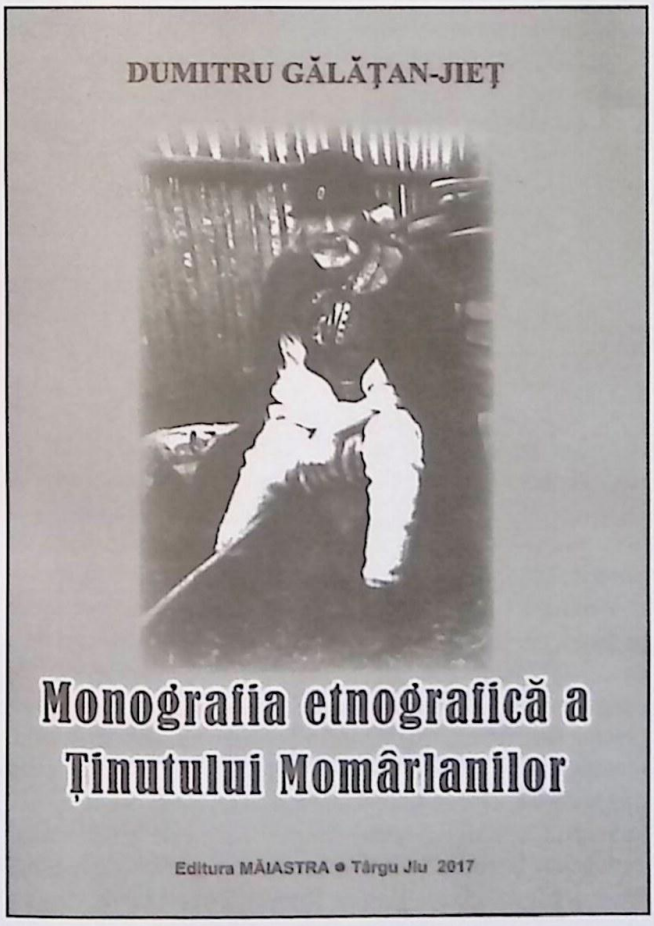
Prof. dr. Constantin Eretescu (S.U.A.)

TRADIȚII ȘI ÎNOIRI ÎN LUMEA MOMÂRLANILOR

Monografia etnografică regională este una din aspirațiile celor care se ocupă cu studiul culturii populare. Nu sunt mulți cei care s-au aventurat în a oferi înfățișarea integrală a tradițiilor și obiceiurilor unei zoneconsiderată a fi unitară sub aspectul organizării sociale, a riturilor și modului de a percepe lumea din jur. Monografia etnografică a ținutului momârlanilor, de Dumitru Gălățeanu-Jieț este una din puținele lucrări de acest gen în literatura noastră de specialitate. Ea reprezintă în același timp o sinteză a lucrărilor dedicate diferitelor aspecte ale vieții spirituale din același spațiu geografic publicate de autor în ultimul deceniu. Meritul indiscutabil al cărții este acela că viața, comportamentul oamenilor și nu puține din misterele acestui spațiu sunt descrise din interior, Gălățean-Jieț fiind el însuși parte a comunității care se identifică cu practicile ce fac obiectul studiului. Originar dintr-unul din satele analizate, devenit medic, el a rămas în zonă, decis să contribuie la mai buna cunoaștere a vieții celor în mijlocul cărora s-a născut. Una din tainele care mai fac obiectul disputelor este chiar numele zonei și locuitorilor, oameni care au trăit acolo din totdeauna. Între multele ipoteze emise, cea mai plauzibilă pare să fie cea potrivit căreia muncitorii forestieri italieni aduși în zonă la mijlocul secolului al XIX-lea, în vederea pregătirilor pentru deschiderea minelor, au asemuit localnicii cu ciobanii din jurul muntelui Marmolada de unde veneau, și le-au dat numele de marmolani. Asemănările se întindeau nu numai asupra portului și obiceiurilor ci, mai ales, asupra limbii. Este pe deplin posibil ca termenul de marmolani să fi devenit în timp momârlani. Din păcate, nu avem știință ca ciobanii italieni din Marmolada să fi făcut obiectul unei cercetări mai atente, pentru a vedea dacă similaritățile semnalate de compatrioții lor pot lumina și alte aspecte ale istoriei.

Ca pretutindeni în spațiul carpatic, ocupațiile de bază în perimetrul Văii Jiului au fost agricultura și creșterea vitelor. Clima, calitatea solului, tehnologia au fost factorii care au determinat plantele și animalele de care aveau să se ocupe. În ce privește plantele, una dintre ele, imortantă, a fost meiul, într-o vreme singura cereală cultivată în zonă. Meiul este, așa cum se știe, cea dintâi plată cerealieră cultivată de om. Cu o vechime de 4-5.000 de ani în Africa și de circa 10.000 de ani în China, meiul a constituit multă vreme hrana de bază a omului. Între multele avantaje ale acestei plante, în afara aceluia că este mai nutritică decât grâul sau orezul, este și acela că poate fi cultivată într-un sol arat superficial, cu plug de lemn, are o perioadă de creștere relativ scurtă, rodește într-un pământ arid și suportă schimbări rapide de vreme. Toate aceste calități au făcut ca meiul să devină hrana de bază a omului timp de milenii. Nu este deloc surprinzător că trecerea la porumb în Valea Jiului s-a produs târziu, după apariția și generalizarea plugului de fier. Nu este greu de presupus că meiul a fost de asemenea prezent în toate momentele în care apărea nevoia de a oferi hrană. În riturile de înmormântare, păsatul din porumb din care se face colivă în zilele noastre în Valea Jiului a fost pregătit din mei. așa trebuie să se fi petrecut lucrurile în multe alte locuri. Cultivarea meiului este o formă de arhaism agricol. Ea a persistat mai ales în zonele montane, izolate, mai puțin accesibile înnoirilor tehnice și reprezintă un argument în susținerea unei lungi existențe a populației în acel spațiu geografic.

Păstoritul în diversele lui forme, transhumant sau în hotarul satului, a fost cea de a doua ocupație de bază a populației. Potrivit statisticilor oficiale, nu exista, practic, nici o gospodărie fără oi. Ele erau cele care asigurau lâna din care puteau fi țesute hainele, pielea din care se confecționau cojoacele, carnea necesară vieții. În bună măsură, ciobanii care plecau departe de sat cu turmele erau și cei care aduceau cu ei știri din lumea de afară, inovații tehnice, elemente culturale străine localnicilor. Potrivit autorului, păstorii transhumanți sunt cei care au adus din Banat porumbul, devenit în timp hrana de bază a oamenilor.

Economia de tip tradițional, cea care a creat un mod de viață și în jurul căreia s-a format un întreg sistem de obiceiuri și ceremonii, este astăzi în derivă. Numărul animalelor din gospodărie a scăzut dramatic, ca și numărul celor care se ocupă de agricultură. Mineritul, o profesie relativ nouă, a încetat și el să mai atragă oameni. Numărul exploatărilor miniere a scăzut și este de presupus că această tendință se va accentua în viitor. Odată cu schimbările în lumea profesiilor de bază, apar schimbările din lumea micilor profesioniști, cei care produceau butoaie, furci, donițe, războaie de țesut, pluguri, cruci, troițe etc. Dispar astfel meserii cu veche tradiție, de primă necesitate în tipul de societate tradițională. Ele făceau cu putință viața în comunitate. E posibil ca un muzeu local de artă populară să conserve exponate ale culturii tradiționale, după cum școli locale de artă să preia și să transmită mai departe tehnicile vechilor meseriași.

Prin definiție, o monografie își propune să urmărească toate aspectele existenței într-o colectivitate, cu deosebire una în care forme sociale vechi au supraviețuit până aproape de zilele noastre. Constituie obiect al studiului rolul pe care l-a jucat în viața oamenilor biserica și școala, dar și înfățișarea exterioară și interiorul casei țărănești ieri și azi, portul, construcțiile care alcătuiesc o gospodărie, uneltele, funcția și originea lor, alimentația, sărbătorile de peste an. Observația privind longevitatea populației în satul tradițional pare să fi fost datorată alimentației naturale și, poate, mai ales, traiului în aer liber și efortului fizic depus până aproape de pragul morții. Un aspect cu deosebire interesant este tipul de organizare a obștii sătești. Potrivit informațiilor are au mai putut ajunge până la noi, fiecare obște sătească avea puteri legiuitoare, capacitatea de alua măsuri care priveau colectivitatea, cum ar fi construcția unui pod, a unui drum, curățarea terenului de pășunat etc. Obștile sătești ale unei comune, prin sfatul bătrânilor, alcătuit dintr-un număr impar, de 3 – 9 persoane, aveau autoritatea să judece și să impună deciziile necesare bunului mers al vieții comunitare. În familiile numeroase din satele zonei, bătrânii au păstrat până aproape de zilele noastre puterea de a hotărî asupra priorităților, a activităților zilnice, de a-i desemna pe cei care aveau să ducă la îndeplinire o însărcinare la alta.

Viața spirituală a unei comunități sătești, obiceiurile de la naștere și până la moarte, datinile, superstițiile dau expresie compexității credințelor care le marchează existența. Am fost uimit de mulțimea interdicțiilor pe care trebuia să le respecte o femeie gravidă ca să se asigure că va naște un copil sănătos, inteligent, lipsit de vicii. Pentru aceasta ea nu avea voie să dea jar din sobă, ca să nască un copil cu bube; trebuia să nu lase ca cineva să treacă peste burta ei, deoarece cordonul ombilical al copilului ar putea să ajngă în jurul gâtului; să nu treacă ea însăși peste o funie sau sârmă; în cazul că lucrul s-a petrecut totuși, cel care a greșit va des-trece peste pântecul femeii și va elibera astfel copilul de primejdie; să nu se gândească la lucruri înfricoșătoare pentru a nu afecta psihicul celui încă nenăscut; să nu se uite la oameni handicapați (ciungi, chiori, ologi) ca să nu nască un copil cu asemenea defect; să nu lovească un câine, fiindcă pruncul care se vanaște va fi el însuși asemenea, câinos, plin de păr; să nu mănânce fructe îngemănate, ca să nu nască gemeni; să nu ducă surcele în poală ca să nu aibă copilul pete pe corp; să nu sufle în foc sau să treacă peste componentele războiului de țesut ca să nu nască greu; să nu mănânce fasole păstăi ca să nu fie copilul prost; să nu cunune, ca să n u nască copilul mort; dacă va ajuta pe cineva din casă la descălțat sau dezbrăcat, nu va naște până nu va apă din încălțările aceluia; să nu fure, ca să nu transmită obiceiul copilului; să nu-și înnoade plete în conci ca să nu fie copilul peltic; să nu sărute icoane în biserică fiindcă noul născut va fi slab asemenea sfinților; să nu poare flori la cingătoare pentru că va naște copil cu pete pe corp. Mulțimea interdicțiilor este compensată de o singură libertate: femeia gravidă are permisiunea să mănânce tot ce poftește, oricând, inclusiv în post. Putem presupune că regulile pe care trebuie să le urmeze femeia gravidă, cel puțin unele dintre ele, au la bază istoria grupului social în care trăiește, în bună măsură comună pe o arie largă. Interdicții similare au făcut obiceiul unei cercetări temeinice a Ștefaniei Cristescu-Golopenița în zona Drăguș (vezi „Interdicții și practici legate de naștere în 35 de sate din jurul Drăgușului (1939)", Revista română de sociologie, Serie nouă, An. XXIV, 2013, nr. 3-4, p. 285-293) și ar merita un studiu comparativ diacronic, în spațiul locuit de români. Socotind că toate regulile au fost respectate, copilul născut este ridicat de moașă înaintea celor prezenți și, dacă este băiat, i se face această urare de bun venit pe lume: „*Acest băiat / Ce l-am ridicat / Să fie norocos / Și mintos / Și sănătos / Și învățat / Și bogat / Om de treabă / Și luat în seamă / Cu oi multe / Și vite cornute; / Să iasă cu ele-n munte / Casa să-i fie casă / Și masa masă / Să aibă femeie frumoasă / Priceputăși hărnicoasă*".

Semnele de moarte trebuie și ele respectate și citite corect. Bătrânii care se apropie de sfârșitul vieții sunt cei care o fac cel mai bine. Mesajele morții sunt variate și numeroase, unele ușor de descifrat, altele mai greu: e semn rău dacă visezi o groapă de mort, un mormânt, dacă stai de vorbă cu un mort care te cheamă, dacă visezi că-ți cad dinții, că se dărâmă casa, dacă visezi o fântână, un car de fân care se răstoarnă, dacă te visezi mire sau mireasă; animalele sunt și ele transmițători de mesaje: urlatul prelung al câinelui, mugetul fără motiv al vitelor, găina care cântă cocoșește, caii care se agită în grajd, cântecul cucului sau al cucuvelei în apropierea casei; obiectele din jur semnalizează și ele apropiata despărțire de stăpân: trosnește masa, scaunul, dulapul, grinda din tavan, cade oglinda din perete, se sparge icoana, sticla lămpii de gaz, bătrânul aude din senin trăgându-se clopotul la biserică, sau bătăi în ușă, are vedenii. Întregul repertoriu de semnale este bine cunoscut pe arii întinse. Semnele sunt acceptate drept mesaje ale morții im inente. Putem spune că obiceiurile din ci-

clul vieții, repetate an de an, peste generații, sunt tipare, adevărate fosile în sistemul credințelor. Schimbări se produc totuși chiar și în acest sistem. Priveghiul, ca ultimă petrecere a mortului, așa cum a fost atestat în Vrancea, Pădureni sau în Ucraina subcarpatică, a dispărut cu totul în ținutul momârlanilor. Autorul monografiei consemnează că evenimentul de bază care are loc astăzi în noaptea sau nopțile în care mortul se află în casă se reduce la bocetele în care un grup de femei vârstnice descriu viața și întâmplările prin care a trecut cel care s-a stins din viață. Un fluieraș poate fi de asemeni prezent pentru a interveni în pauzele dintre bocete. Amintirea priveghiului vesel s-a stins. „Acum aproape că nu mai întâlnești decât câte un joc de cărți sau un țintar pentru a trece mai ușor noaptea", remarcă Gălățean-Jieț. O pierdere care a început încă de la mijlocul sec. XVIII. Ar mai fi de remarcat o altă îndepărtare de tradiție, anume aceea că puținele comentari, glume și bocete ale celor care vin la priveghi au loc într-o altă odaie decât cea în care se află mortul.

„Monografia etnografică a Ținutului Momârlanilor" este un studiu temeinic al uneia din zonele cele mai tradiționale din România, aflată astăzi în procesul unor vizibile înnoiri. Închiderea trepatată a minelor a produs o primă schimbare în profesiile practicate înainte vreme, apariția tractoarelor și camioanelor a fost însoțită în chip iremediabil de dispariția animalelor de muncă, accesul facil la oraș și la piețele alimentare a adus cu sine alte schimbări. Între ultimele se numără reducerea drastică a locuitorilor, datorită în buună măsură scăderii sporului natural al populației. În comparație cu recensământul din 1992, numărul locuitorilor din Ținutul Momârlanilor a scăzut cu circa 20.000 de oameni, sau 12,4%. Aceste schimbări, printre altele, au produs și o reorientare spre ocupații noi, turism, spații de recreere, festivaluri artistice, muzee. Ținutul Momârlanilor este o zonă în care tradițiile și înnoirile se află într-un permanent balans. Surprinderea fenomenului este, din acest motiv, un act de însemnătate științifică. Pe care îl datorăm dr. Dumitru Gălățean-Jieț.

Momârlani din Petroşani, în urma cu 120 de ani